

Відгук

офіційного опонента, доктора філологічних наук Солецького Олександра Маркіяновича про дисертацію Бондарук Людмили Василівни «Роль символу в структурі символістського нарративу (на матеріалі творів Марселя Пруста і Моріса Метерлінка)», подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури

Процеси формування, інтерпретації та наукового легітимізування значень і функцій конкретних літературознавчих категорій часто вказують на вагомість переакцентування та потребу зміни дослідницького фокусування для об'єктивної аналітичної визначеності, демонструють важливість додаткового коректування та десигнації. Спостереження за окремими художніми явищами у синхронному та діахронному ракурсах диференціюють їх смислову ректифікацію, що спричинює конкретизування та рафінування понять відповідно до контексту та епістемологічних тенденцій. Особливу валідність має такий ракурс для вивчення тих формотворчих категорій, що позначають моделі, структури та механізми сенсотворення. Актуальність та наукова новизна поданої для захисту роботи Людмили Василівни Бондарук «Роль символу в структурі символістського нарративу (на матеріалі творів Марселя Пруста і Моріса Метерлінка)» обґрунтовано доводить ефективність такої дослідницької проєкції.

Дослідження «теорії символу» уже давно сформували окремий самодостатній науковий напрям, представники якого впродовж століть поступово розширювали парадигму осягнень його регуляційних функцій. Довготривала традиція інтерпретації природи «символу» має позитивні та негативні резонанси, насамперед для літературознавства. Канадський дослідник Пітер Дейлі акцентує на таких ризиках для теорії літератури, адже літературознавство досі потребує задовільної системи класифікації символічної образності, термінологічних розширень, уточнень, врахування історичної традиції, творчих авторських модифікації тощо. (Daly Peter M. *Literature in the light of the emblem: structural parallels between the emblem and literature in the sixteenth and seventeenth centuries*. University of Toronto Press, 1998. p.3-4). Схожі міркування висловив й британський дослідник Джон Менінг, опираючись на

європейський контекст функціонування: «Будь-який підхід до термінів «символіка» і «символізм» раннього Нового періоду повинен розпочинатися з визнання того факту, що обидва терміни вже стали розмитими у давні часи, і з плином століть ситуація щодо їхнього увиразнення не покращилася» (Manning J. *The Emblem*. London: Reaktion Books, 2002. 400 p., P.14).

Багатозначність та поліфункційність «символу» як категорії зумовлена множинними інтерпретаціями в естетичному, риторичному, онтологічному, семантичному, міфологічному, культурному, соціальному, лінгвістичному, граматичному, когнітивному контекстах, різними категоріальними позначеннями (номінуваннями) в національних наукових традиціях, тож його ідентифікування у будь-якому з зазначених потребує врахування структуральних відношень до інших. Загалом, відповідальний дослідник, що концентрується на дослідженні теорії та історії символу та прагне використати узагальнення для теоретично-методологічної організації своєї праці, змушений послідовно розв'язувати систему непростих завдань для вироблення свого орієнтаційного поля у складній інтердисциплінарній проблемі.

Враховуючи такі тенденції, Людмила Василівна Бондарук у першому розділі дослідження вдається до диференціювання та позиціонування поняття символ у гуманітаристиці. Констатує дискурсивну залежність інтерпретацій символу, дослідниця виділяє основні напрями таких студій (с.30) та визначає їхню придатність для вивчення функцій символу у структурі символістського нарративу (с.85), зосереджується на оцінці символу в системі суміжних термінів (с.40), розмежовує поняттєву та функціональну аспектність міфу, архетипу (с.45), метафори, алегорії, символу, аналізує методики аналізу символу (с.52). Застосовуючи міждисциплінарні підходи, авторка окреслює епістемологічну перспективу вивчення проблеми у світлі здобутків структурно-семіотичного, міфо-архетипного, когнітивного, наратологічного літературознавства. Водночас, дисертантка прагне максимально систематизувати наявні наукові концепції в історичній модифікації та галузевих сфокусуваннях. Широка амплітуда таких осягнень повсякчас демонструє значеннєву розщепленість та розгалуженість, інтерпретаційну багатоманітність у осягненні процесів

символізації і підкреслює потребу орієнтації на домінанту структурованості сенсів та семіозису, їх залежність від іконічно-конвенційної колективної та індивідуальної регулювальності.

Природа розкриття значення символу передбачає смислову розгерметизацію через особливу «внутрішню» структурну взаємодію між «означником і означуваним за умовною згодою, завдяки чому утворюється єдність матеріально вираженого означника і абстрактного означуваного на основі конвенційного, умовного зв'язку» (Шелестюк Е. В. О лингвистическом исследовании символа (обзор литературы) // Вопросы языкознания. № 4. Москва: Наука, 1997. С.125-143, с.125). Юрій Лотман, акцентуючи на багатозначності поняття «символ», вказував на актуальність сполучень «символічне значення», «символічна функція», «пам'ять символу» (Лотман Ю. Символ в системі культури // Лотман Ю. Семиосфера. Санкт-Петербург: «Искусство-СПБ», 2000. С.240-249, с.240). Діахронна проекція розгляду цього поняття дозволяє визначити імпліцитну присутність особливої структури, що коригує формування значень. «Стиржнева група (символів – *О.С.*) дійсно має глибоку архаїчну природу і пов'язана з дописемною епохою, коли певні (і, як правило, елементарні в графічному відношенні) знаки презентували собою згорнуті мнемонічні програми текстів і сюжетів, що зберігались в усній пам'яті колективу» (Лотман Ю. Символ в системі культури...с.241). Таким чином, трактування поняття «символ» нероздільне з історичними процесами формування мови, отожд і стилю доби. Візуальний досвід лише через особливе структурування та сигніфікування отримує релевантну смислову відповідність. Значення символу реалізується у конкретній схемі, що нагадує емблематичний механізм, який скоординує іконічні та конвенційні сенсостимули. У цьому контексті у першому теоретичному розділі дисертантці доречно було б окремо зосередитись на констатуванні своєрідності іконічно-конвенційної взаємодії у символічному наративі, його структурі, що відображає органічну модифікативність, новий формат вербалізованої візійності, нові координати когнітивної та психічної репрезентативної реальності.

У численних концепціях символу утверджується переконання, що це поняття виражає особливу структурну взаємодію, іконічно-конвенційну процесуальність, які пов'язані з чуттєвим сприйманням, відображенням і його номінуванням. Тож цілком очевидно, що його інтерпретацію визначають психологічні та лінгвістичні координати, які формують основу для розгортання узагальнень про його функціональну природу. Ці аспекти Людмила Василівна аналізує у підрозділі «1.2.1 Символ у системі суміжних термінів: літературно-поетичний, лінгвокогнітологічний, психолінгвістичний аспекти» (с.40), частково у інших. Розглядаючи поняттєві зближення та віддалення категорій міф, архетип, символ, дослідниця визначає доречні сфери їхнього застосування та формує зручний для теоретичної основи праці етапний ряд – міф-міфологема-архетип-архетипна модель-архетипний символ-символ-художній символ. Відзначаючи певну довільність такої парадигми, все ж навіть у такій послідовності, вона дозволяє констатувати визначальну структуральну та прагматичну спорідненість явищ символізації, акцентуючи на функціях контекстів, місця, часу (добы), обставин тощо.

Спершу джерелом для символу є чуттєвий образ, який увиразнено та відокремлено з рецептивного потоку як самостійну одиницю. Стаючи предметом внутрішнього уявного відтворення, такий образ стає знаком, що фіксується через номінацію. У гештальт-психології (М. Вертгеймер, К. Коффка, В. Келер), когнітивній психології (Д. Бродбент) та когнітивній семантиці (Дж. Лакофф, М. Джонсон, Е.Сполскі) обґрунтовано доведено, що саме процеси, моделі та структури визначають сприймання та інтерпретацію світу, вони ж впливають на сутність категорій, які пов'язані з репрезентативними схемами, гештальтами, прототипами, фреймами, себто формами стереотипності та ситуативної шаблонності. Отож, і символ належить до тих категорій, що розкриваються через особливу внутрішню форму, а його вивчення в структурі тексту конкретного автора потребує зосереджень на внутрішніх іконічно-конвенційних взаємодіях, що відображають складні процеси творчої акційності та їхні резонування до конкретних контекстів символічного семіозису. Для більш чіткого розмежування та уточнення у тексті праці доречно було б

конкретизувати поняттєві значення часом близьких, а часом доволі віддалених категорій – символ, символічне мовлення, символічність, символізм, символістський текст, символістський наратив, символізування, символічна мова, адже їхнє вживання у другому, третьому та четвертому розділах у окремих випадках викликає неоднозначні трактування.

Другий, третій та четвертий розділи дослідження Людмили Василівни – це практичне застосування методики вивчення функцій символу в структурі символістського наративу. Тут багато цікавих спостережень, оригінальних трактувань, новаторських висновків та синтетичних узагальнень. Описуючи головні функції наскрізних символів-концептів *час*, *хвороба*, *ім'я*, дослідниця зосереджується на засобах та прийомах їхнього транслювання. Спроби дискурсивного огляду цих явищ доволі відважні, водночас потребують більш чітких та деталізованих пояснень. Зокрема, відтворюючи процесуальність концептуалізації символу, авторка зазначає: «Реальний час, позначений біографічними подіями, стає символічним зображенням ідеального часу внутрішнього життя. Так символ концептуалізується, стає головним символом-концептом» (с.116). Обґрунтування та більшої деталізації, пояснень потребують часом довільні переходи від поняття «символ-концепт» (с.116) до «концепт-символ» (с.117). Чи розмежовуються ці категорії, чи використовуються як синонімічні, чи мають особливий статус? На наш погляд, для визначеної проблеми дослідження це суттєво, адже зміна пріоритетності, номінативної домінанти у цій термінологічній сполуці вказує на структуральну зміну побудови визначення, отже й послідовність процедури інтерпретації. У першому варіанті доречно вибудовується парадигма трансформації символу у концепт, у другому – навпаки. Особливо актуальними це стає тоді, коли дослідниця інтерпретує функціональність концепту «ім'я», що демонструє багаторівневу трансформацію «концепту в концепті» (с.125), семантичне розширення через конкретизацію у назвах країн, міст тощо.

У другому, третьому та четвертому розділах дисертації Людмила Василівна наближається до вивчення ролі візуальних маркерів у структурі символістського наративу, власне саме текст праці постійно підкреслює

потребу розгерметизації латентної візійності, візуальності нового типу, що зберігає структуральну основу давніх символічних процедур, але використовує нову іконологію. У підрозділі 2.5 «Використання природних міфів у романному наративі» інтерпретуються стратегії застосування давніх міфообразів та символів у епопеї Марселя Пруста. Опираючись на дослідження Нортропа Фрая, тут бачимо намір відстеження давніх міфосхем у оповідній структурі. Очевидно, у цьому підрозділі доречно було би використовувати не лише формулювання «використання природних міфів» (с.137), але й варіант, який вживав канадський філолог – архетипний аналіз, що тут позначає процеси модифікації архетипних ознак міфу. Зрештою, такі акценти зроблено у підрозділі 2.6 «Архетипна парадигма символістського твору», у якому обґрунтовано роль флористичної образності у текстах Пруста, визначено потенційну вагомість застосування класифікації основних архетипів К.Г. Юнга для проявлення прихованих сенсів тексту (с.144).

Третій розділ дисертації «Реалізація хронотопу засобами символічної мови в епопеї Марселя Пруста» презентує зосередження на функціонуванні основних екзистенційних категорії «час» і «простір» у символістському наративі. Предметом аналізу є антропоцентричність хронотопу, побутовий час і простір, духовний час і простір. Дисертантка відзначає важливу ознаку символістського наративу – символічність мови, її особливу прагматику та структуральну виразовість. Наполегливі балансування між різними категоріями, що допомагають зафіксувати та констатувати координати символічного наративу, послідовні акценти абстрактності домінантних символів-концептів Марселя Пруста опосередковано спрямовують дослідницю на увиразнення конкретних (візуально маркованих) символів «книга», «театр», «храм» (с.188-192). Цікавими є спостереження про функцію символу-концепту «книга» в утворенні поняття «істина» у французькому та українському контекстах: «так у французькій версії істина перебуває поза людиною, в українській – це рух угору» (с.189). На жаль, дослідниця не розвиває зазначене узагальнення, хоча тут криється широкий горизонт для спостережень, що навіть віддалено вказують на вагомість іконічно-конвенційної традиції у формуванні

значень, отож і визначають функції символу в конкретних наративних практиках.

Четвертий розділ «Символістська драма як багаторівнева структура (на матеріалі драм Моріса Метерлінка)» відтворює комплекс актуальних та новаторських спостережень про форми репрезентативності світовідчуття, концепцію символістської драми, моделювання міфосвіту, домінантні архетипи в образній структурі, візійну символіку драми, функціонування символів у ремарках і діалогах. Дослідниця слушно зазначає, що символістська драма з позицій семіології, наратології, прагмалінгвістики та літературознавчої когнітивістики вивчена поверхово, «як і літературно-лінгвістичні особливості її написання» (с.225) і «завдяки символістській драмі загальна теорія драми набула чіткого трактування не лише як жанр сценічного мистецтва, але і як жанр мистецтва художнього слова» (с.228). Професійний підхід до структурно-семіотичного аналізу внутрішньої форми символістської драми обґрунтовано чітким формулюванням мети дослідження у цьому розділі, завдань, методологічної основи (с.244-245). Використання міфокритики підлаштоване під формат та стильові особливості символістської драми, дослідниця враховує фактор авторської варіативності, намагається уникати шаблонних інтерпретацій. Вагомим здобутком праці є осмислення текстів Моріса Метерлінка у транслятологічному вимірі, огляд способів трансляції поняття «страх» у оригінальному тексті та його українському та російських перекладах (с.252). У цих фрагментах сформоване вагоме підґрунтя для перспективних проєкцій розвитку дослідження у контексті методик когнітивної транслятології.

Дисертаційна праця Боднарук Людмили Іванівни засвідчує, що авторка є кваліфікованим та глибоким аналітиком, володіє чітким та оригінальним структурно-теоретичним мисленням. Серед наукових здобутків праці особливо варто виокремити обґрунтовані та логічно вмотивовані узагальнення досліджень «теорії символу», спробу термінологічної диференціації складного та поліфункційного явища, широкий теоретико-методологічний контекст, врахування інтердисциплінарності та прикладного прагматизму, поступове та наполегливе аргументування своєрідності символістського наративу у

визначених межах об'єкта досліджень. Окремі положення та міркування дисертантки та, насамперед, теоретико-методологічний та літературознавчий контекст праці логічно формують дискусійні реакції щодо їхнього сприймання.

1. Для дослідження символу як домінантного концепту у праці використано багато різних методологій, що розглядають його у різних дискурсах. Проте окремі, що мають вагому цінність для організації правильного вектора дослідження, ігноруються. Зокрема, ефективним було би більш активне залучення біблійної герменевтики та символізму, адже це один з варіантів для інтерпретації роману Марселя Пруста. У окремих випадках більш доречними були би взаємодоповнювальні використання методик аналізу та синтезу, наприклад, семіотики і структуралізму, адже знакова та структуральна природа символу чітко не означена, а часом розмита через надмір різних методологічних уточнень, що шкодить авторці дослідження у чіткому фокусуванні на проблемі.

2. Не зовсім обґрунтованими видаються пояснення щодо вибору об'єкта та контексту дослідження. Творчість Марселя Пруста і Моріса Метерлінка інтерпретуються у контексті символізму, що потребує окремого пояснення та узагальнення як щодо їхньої індивідуально-творчої символістської «заангажованості», так і у контексті творчості інших письменників зазначеного напрямку. Майже не згадано творів тих авторів, які споріднені світоглядно, стилістично. Хоча робота не з історії літератури, а теорії, все ж зважені теоретичні висновки завжди потребують належно згрупованого історико-літературного матеріалу.

3. Хоча кількість інтерпретованих символів дуже велика, не з'являється відчуття повної, завершеної картини дослідження. Очевидно, сформувавши цю повноту могли би чіткі узагальнення у формі таблиць, схем, можливо, навіть формул. Узагальнення панорамного характеру допомогли б конкретизувати та унаочнити фактологічний матеріал.

4. Чи змінюється структура символістського нарративу в процесі перекладу з однієї мови на іншу, які структурні елементи зазнають найбільших видозмін, а які – навпаки? Які франкомовні терміни, що констатують зміст

символічних категорій, номінативно збігаються і, навпаки, «розходяться» з україномовними еквівалентами?

Не дивлячись на ці зауваження, дисертація Бондарук Л. В. «Роль символу в структурі символістського нарративу (на матеріалі творів Марселя Пруста і Моріса Метерлінка)» написана на високому теоретично-методологічному й фаховому рівнях, новаторська, актуальна для сучасних літературознавства та теорії літератури. Написані й оприлюднені за темою дисертації автореферат, монографія, односторонні розвідки у вітчизняних і закордонних наукових виданнях, є ґрунтовним джерелом для подальших наукових студій.

Дисертація Бондарук Л. В. «Роль символу в структурі символістського нарративу (на матеріалі творів Марселя Пруста і Моріса Метерлінка)» відповідає спеціальності 10.01.06 – теорія літератури і профілю спеціалізованої вченої ради Д 26.133.03, вимогам, сформульованим у пп. 9, 11-13 (9-10, 12-13 для докторів) «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами).

Офіційний опонент:
доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри філології КННІ
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

О.М. Солецький

